

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ

На правах рукопису

КРИЖАНОВСЬКА Неллі Яківна

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ МІСТОБУДІВНОГО
ПРОЕКТУВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО
СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ ДІТЕЙ**

Спеціальність 18.00.04 - Містобудування, районне планування,
ландшафтна архітектура та планування
сільськогосподарських населених місць

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора архітектури

Київ - 1997

00752279 (W)

Дисертація є рукопис.

Робота виконана в київському державному технічному університеті будівництва і архітектури.

Офіційні опоненти:

1. Доктор архітектури, професор ПАНЧЕНКО
Тамара Федотівна
2. Доктор архітектури, професор МАКУХІН
Віталій Федорович
3. Доктор архітектури, професор КРАВЕЦЬ
Володимир Йосипович

Провідна установа: Інститут "Харківпроект" /м.Харків/

Захист відбудеться " 24 " квітня 1997 р. о 13⁰⁰ год.
на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 01.18.04 в Київському державному технічному університеті будівництва і архітектури за адресою: м.Київ, Повітрофлотський проспект, 31, ауд. 319.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського державного технічного університету будівництва і архітектури.

Автореферат розісланий " 21 " березня 1997 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої вченої ради,
кандидат архітектури, доцент

Тимохін В.О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Проблема організації дозвілля дітей у міському середовищі набуває особливо важливого значення у зв'язку з необхідністю пошуку нового підходу до всебічного розвитку й виховання підростаючого покоління.

Завдання виховання дітей потребує все більшої уваги відповідно до Закону України "Про освіту" /ст. 23, 24/ і містить ряд важливих для суспільства аспектів: всебічне формування особистості майбутнього громадянина країни, його гармонійний розвиток, створення комфортного середовища для навчання та відпочинку дітей.

Особливої ваги набуває формування рекреаційного середовища для дітей. Практикою доведено, що рекреаційне середовище справляє великий вплив на процес всебічного розвитку й виховання дітей.

У рекреаційному оточенні дитина краще засвоює необхідні для неї знання про життя, природу, суспільство, набуває самостійності та почуття колективізму, саме тут у неї пробуджуються ініціатива, здатність до цілеспрямованої дії, розкриваються найкращі якості особистості. У зв'язку з цим вже сьогодні рекреаційні території для дітей треба розглядати не тільки як засіб організації їх відпочинку, зайнятості та задоволення різноманітної рекреаційної діяльності, а й як середовище для навчання, прищеплення дітям у доступній формі певної суми знань, навичок, умінь і різних творчих здібностей.

Спроби формування рекреаційного середовища з виховним впливом здійснювалися як в Україні, так і в країнах СНД, але не отримали належного поширення через зміни в політичній, соціальній, економічній сферах нашого життя. Глибока криза початку 90-х років в Україні, що охопила виробництво, політику, культуру, освіту, відбилась і на всіх сферах життєдіяльності дітей. У даний час спостерігається збіднення їх життєвого простору, звуження спектру рекреаційних можливостей.

Проблема ускладнюється специфічністю способу життя дітей у міському середовищі. Негативний мікроклімат у багатьох містах України погіршує здоров'я дітей. За останні роки збільшилася статистика дитячих захворювань і смертності.

Негативний вплив міського середовища на дітей зумовлює також порушення звичного для людини "модулора" та неорганізоване середовище дозвілля у китловій забудові. Мікмагістральні території, великі за площею мікрорайони пригнічують дітей своїм масштабом, а відсутність в них достатньої кількості об'єктів позашкільного обслуговування, низький рівень їх благоустрою призводять до деформації особистості дитини.

Створена в Україні за роки радянської влади система позашкільного обслуговування сьогодні не відповідає цілому ряду соціально-педагогічних вимог. Проблему ускладнює неможливість держбюджетного фінансування багатьох дитячих позашкільних закладів.

Неорганізоване середовище дозвілля дітей, особливо в китловій забудові, — одна з передумов дитячої злочинності, статистика якої за останні роки в Україні помітно зростає, особливо в період шкільних канікул. Забезпечення зайнятості дітей саме в цей час стає серйозною державною проблемою, що потребує свого теоретичного та практичного вирішення.

Також до негативного впливу міського середовища на дітей призвело й збільшення кількості населення в містах, і, як наслідок цього, розширення міських територій. У містах України сформувалася складна транспортна інфраструктура з величезною кількістю перехресть, що фіксують високу статистику дорожньо-транспортних пригод, у тому числі з дітьми.

Кожного року в Україні отримують травми та гинуть більше шести тисяч дітей. Найбільший відсоток серед них складають діти-пішоходи /біля 50%/. Статистичні дані свідчать, що основною причиною дитячого дорожньо-транспортного травматизму продовжує залишатися рівень підготовки дітей до життя в сучасних умовах з інтенсивним рухом транспорту та пішоходів, відсутність навичок поведінки на вулицях і дорогах.

Теоретичне та практичне вирішення проблеми запобігання дитячого дорожньо-транспортного травматизму набуває першорядного значення у відповідності із Законом України "Про дорожній рух", впроваджений в дію з 16 липня 1993 р. /статті 20, 43, 44/. У відповідності з цим законом наукові розробки в даній галузі постають важливим державним завданням.

Викладені негативні фактори соціального розвитку суспільства, негативний вплив міського середовища на дітей, перехід до ринкової економіки та різних форм власності вимага-

ють змін містобудівної тематики стосовно формування середовища для відпочинку дітей. Виникає необхідність актуалізації проведення нових теоретичних досліджень в цій галузі на основі аналізу наукових розробок, які мають місце за даною проблематикою з урахуванням досягнень в суміжних галузях знань – педагогіці, психології та ін. Проведений аналіз наукових досліджень показує, що в останні роки з'явилася велика кількість розробок, які розглядають окремі аспекти проблеми організації відпочинку дітей у міському середовищі, але не розглядають її в цілому.

Треба відзначити різноманітну спрямованість наукових розробок.

Педагогічні та психологічні аспекти проблеми висвітлені в працях П.А.Венгра, М.А.Ветлугіної, Л.В.Запорожця, Д.А.Любінської, В.С.Мухіної, А.В.Ельконіна та ін.

Деякі питання територіально-просторової організації умов для активізації відпочинку дітей розглянуті у дослідженнях Є.С.Балахиної, В.І.Іщенко, Т.А.Кострикіної, Р.Р.Лоркіпанідзе, Т.М.Потапової, А.А.Солодилової, В.Д.Кучно, І.С.Яременко та ін.

Виявленню тенденцій художнього конструювання рекреаційного обладнання, меблів і формуванню предметного оточення, необхідного для організації відпочинку дітей, присвячені дослідження Г.Ф.Єрошиної, Г.І.Іванової, Г.Н.Лубимової, Г.Н.Пантелєєва, В.Н.Свидерського, А.К.Чхеїдзе та ін.

Заходи архітектурно-ландшафтної організації рекреаційних просторів розглянуті в працях О.М.Василенко, Л.С.Залеської, Д.Б.Лунца, З.А.Николаєвської, О.В.Петровської, Н.П.Титової та ін.

Великий позитивний досвід формування середовища для відпочинку дітей накопичено у близькому та дальньому зарубіжжі – Росії, Белорусії, Англії, Німеччині, Скандинавських країнах, США, Японії та ін., де значна увага приділяється організації дозвілля дітей як в житловій забудові, так і в природному середовищі міст. Слід відзначити, що в дальньому зарубіжжі найбільш популярні об'єкти розважального характеру, прообразом яких є парк розваг "Світ Уолта Діснея". Ці об'єкти здебільше створюються для досягнення цілого ряду комерційних завдань, вимагають великих капіталовкладень та неприйнятні для сучасних умов України з багатьох причин.

Незважаючи на велику кількість вдалих і новаторських розробок як в Україні, так і в ближньому, далекому зарубіжжі, в цілому проектування рекреаційного середовища для дітей здійснюється на емпіричному рівні.

У Державних будівельних нормах України "Містобудівництво. Планування та забудова міських та сільських поселень" ДБН 360-92^ж, а також у СНіПі II-60-75^{жж} /п. 5.21/, містяться лише окремі незначні рекомендації по формуванню рекреаційних просторів для дітей в житловій забудові.

Викладені вище негативні фактори соціального розвитку суспільства, негативний вплив міського середовища на дітей, нерозробленість методології проектування рекреаційного середовища для дітей з урахуванням соціально-педагогічних вимог обумовили необхідність проведення дослідження даної проблеми.

Науковим базисом дослідження є фундаментальні праці в галузі загальної теорії архітектури та містобудування Ю.П. Бочарова, А.П.Вергунова, М.М.Дьоміна, Г.І.Лаврика, Б.М.Мерканова, І.Д.Родичкіна, І.О.Фоміна, Ю.Б.Хромова та ін.

В галузі психології – П.А.Венгра, А.А.Люблинської, В.С.Мухіної, А.В.Петровського та ін.

В галузі педагогіки – Р.Н.Жуковської, І.І.Каніна, А.Н.Леонтєва, Д.Б.Ельконіна та ін.

Проблема дослідження – створення оптимальних умов для відпочинку та виховання дітей, які забезпечували б вирішення соціальних задач всебічного формування особистості майбутнього громадянина України та сприяли створенню в містах естетичного та екологічно комфортного середовища.

Об'єкт дослідження – рекреаційні простори, розташовані в природному та урбанізованому середовищі, призначені для організації дозвілля дітей, з метою їх більш ефективного всебічного розвитку.

Основні завдання дослідження:

1. Визначення рекреаційного середовища для дітей як цілісного об'єкта містобудівного проектування.

2. Виявлення закономірності формування рекреаційного середовища для дітей у взаємозв'язку соціальних та просторових категорій.

3. Визначення особливостей здійснення рекреаційної діяльності дітей з урахуванням їх вікового розвитку.

4. Розробка методології проектування рекреаційного середовища для дітей та його основних структурних елементів.

5. Визначення типології основних структурних елементів з виявленням моделей їх функціонально-планувальної організації.

6. Розробка принципів містобудівного проектування структурних елементів рекреаційного середовища з використанням засобів ландшафтного дизайну.

7. Розробка науково обгрунтованих пропозицій по створенню в містах України системи об'єктів із запобігання дитячого дорожньо-транспортного травматизму.

М е т а дослідження - розробка методологічних основ містобудівного проектування рекреаційного середовища для дітей.

М е т о д о л о г і ч н о ю основою дослідження є теорія пізнання, а саме зв'язок теорії та практики, інтеграція теоретичних та емпіричних рівнів пізнання.

М е т о д и к а дослідження містить:

- вивчення теоретичних робіт в галузі містобудування, ландшафтно-архітектури, архітектури, педагогіки, психології за даною проблематикою;

- аналіз практики проектування та функціонування рекреаційних об'єктів для дітей на території України, деяких держав СНД, а також прогресивного закордонного досвіду;

- цільове натурне обстеження найкращих рекреаційних об'єктів для дітей на території України, деяких держав СНД;

- проведення соціологічного обстеження, яке дозволяє виявити рекреаційні потреби дітей, а також принципи упорядкування локальних місць рекреації, їх нову планувальну структуру;

- метод факторного та кореляційного аналізу для побудови логіко-структурних моделей;

- метод прогнозування, експериментальне проектування, варіантно-порівняльне проектування ландшафтно-рекреаційних територій для дітей.

Н а у к о в а н о в и з н а проведених досліджень та отриманих результатів полягає в тому, що розроблена нова концепція формування рекреаційного середовища для дітей, яка значно оновлює та уточнює існуючу теорію за цією проблематикою. Її застосування дозволить підвищити змістовну та пред-

метно-просторову цілісність рекреаційного середовища як основного інструмента виховання дітей.

Т е о р е т и ч н а ц і н н і с т ь дослідження полягає в тому, що:

- розроблена методика проектування рекреаційного середовища для дітей з урахуванням соціально-педагогічних вимог;
- визначені методологічні основи диференційованого формування рекреаційних просторів для дітей з урахуванням визначаючих факторів;
- виявлені особливості проектування структурних елементів рекреаційного середовища.

П р а к т и ч н а ц і н н і с т ь проведених досліджень полягає:

- в розробленому новому підході до проектування рекреаційного середовища для дітей як сукупності соціальних та матеріальних компонентів;
- у розробці нових науково-методичних основ та проектно-прикладних рекомендацій, які забезпечують оптимальну архітектурно-містобудівну організацію рекреаційного середовища для дітей з урахуванням соціально-педагогічних вимог;
- у розробці експериментальних проектів та конкретних заходів проектування рекреаційних об'єктів для дітей засобами ландшафтної архітектури.

Опубліковані наукові результати досліджень /статті, методичні розробки, навчальні посібники, монографія/ використовуються та можуть бути використані: у подальших науково-дослідних працях, у розробці рекреаційних об'єктів, що містять у своїй планувальній структурі ландшафтно-рекреаційні території для дітей, при підготовці кадрів архітектурних та інженерних спеціальностей у вузах та технікумах.

В і р о г і д н і с т ь наукових результатів і висновків дисертації забезпечена: методологією вихідних даних, відповідністю методів дослідження його меті та завданням, кількісним та якісним аналізом значного обсягу теоретичного та емпіричного матеріалу, репрезентативністю вибірки, повнотою та статистичною цінністю зібраного в ході дослідження матеріалу.

П р е д м е т о м з а х и с т у є:

- методологія містобудівного проектування рекреаційного середовища для дітей з урахуванням діючих факторів;

- принципи класифікації рекреаційних просторів з виявленням їх типології та особливостей архітектурно-планувальної організації;

- науково обгрунтовані пропозиції по створенню системи об'єктів з попередження дитячого дорожньо-транспортного травматизму в містах з урахуванням кількості населення;

- принципи проектування рекреаційних просторів для дітей засобами ландшафтного дизайну;

- заходи формування нових рекреаційних об'єктів для дітей в умовах переходу до ринкової економіки.

Як предмет захисту висуваються також опубліковані наукові праці, науково-дослідні роботи, що складають цілісне наукове дослідження за проблемою формування рекреаційного середовища для дітей.

Дисертація є підсумком багаторічних досліджень, які проводив автор, починаючи з 1972 р., у Харківській філії НДІТЕ, Харківській державній академії міського господарства у відповідності з планом науково-дослідних, держбюджетних та госпдоговірних робіт, а також в Київському державному технічному університеті будівництва і архітектури у відповідності з планом докторантської підготовки.

А п р о б а ц і я результатів дослідження: основні результати дослідження доповідалися та обговорювалися в період з 1976 по 1994 рр. на різних семінарах, конференціях і нарадах.

Окремі положення дисертації доповідалися: на міжвузівських наукових конференціях у ХІІГХ /1979, 1980, 1984, 1988, 1989/; на Всесоюзному симпозиумі "Дизайн і діти" /Москва, 1978/; на всесоюзних семінарах з проблем запобігання дитячого дорожньо-транспортного травматизму /Каунас, 1980/; на Всесоюзному семінарі Міністерства культури СРСР /Таганріг, 1974/; на семінарах з ландшафтно-архітектури у Харківській організації Спілки архітекторів України /Харків, 1982, 1984, 1988, 1990/; на республіканських семінарах та конференціях, що проводилися Головним управлінням ДАІ МВС України та Міністерством освіти України /Львів, 1989, Вінниця, 1991/.

В п р о в а д ж е н н я основних результатів дослідження здійснювалося на підставі таких НДР, проектів, розроблених автором:

1. Експериментальний проект дитячого спеціалізованого

ландшафтно-рекреаційного комплексу типу "автомісто" у парку культури та відпочинку ім.Артема в м.Харкові.

2. Проектна пропозиція рекреаційного комплексу для дитячого табору в м.Водяне Харківської області.

3. Гра "Дорожнє лото", призначена для початкового етапу навчання сприйманню кодових елементів у структурі спеціалізованих ландшафтно-рекреаційних комплексів, яка пропонується.

4. Проект спеціалізованого навчально-рекреаційного комплексу в дитячому центрі СПОУ "Молода гвардія" в м.Одесі.

5. Проект спеціалізованого навчально-рекреаційного комплексу в дитячому таборі "Лучистий" у Київській області.

6. Проект навчально-рекреаційного комплексу в м.Рівне.

7. Ескізний проект дитячого центру в парку "Дубова роща" в м.Запоріжжя.

8. Проект планування та впорядкування дитячого центру в лісопарку Сокольники-Померки в м.Харкові.

9. Ескізний проект дитячого парку в м.Бендери.

10. Проект центру "Досуг" для дітей та молоді в кварталі 8 Ржевка-Порохова в м.Санкт-Петербурзі.

11. Проект парку інтернаціональної дружби в м.Цинциннаті /США/ з розробкою навчально-рекреаційного комплексу для дітей.

12. Програма-завдання на розробку проекту міжнародного навчально-рекреаційного центру інтернаціональної дружби в м. Києві.

13. Ескізний проект дитячого парку інтернаціональної дружби у м.Харкові.

14. У реальні дипломи проекти, пов'язані з організацією дитячого дозвілля в міському середовищі, які виконані в Харківській державній академії міського господарства на замовлення підприємств і організацій.

15. В навчальні курси лекцій для студентів спеціальності І201 "Архітектура" та І204 "Міське будівництво та господарство" за "Інженерним упорядкуванням міських територій".

Ст р у к т у р а д и с е р т а ц і ї :

Дисертація містить вступ, 4 глави, висновок, перелік літератури, додаток. Обсяг дисертації 270 стор. та 75 графічних таблиць. Дисертація викладена російською мовою.

У в с т у п і обґрунтовується актуальність обраної теми, визначаються об'єкт, предмет, мета, завдання та гіпо-

теза дослідження, методи дослідження, розкривається наукова новизна, теоретична та практична цінність дослідження, сформульовані основні положення, які виносяться на захист.

В першій главі - "Рекреаційне середовище для дітей як об'єкт містобудівного проектування" - на підставі багаторічних натурних обстежень показових рекреаційних об'єктів для дітей в Україні та ближньому зарубіжжі, а також аналізу вітчизняної та закордонної літератури подана скорочена містобудівельна оцінка сучасного стану організації відпочинку дітей у міському середовищі, викладені причини виникнення та суть проблеми. Визначені відправні теоретичні положення. Викладена концепція формування рекреаційного середовища для дітей.

В другій главі - "Закономірності формування рекреаційного середовища для дітей" - на підставі дослідження рекреаційної діяльності дітей /хронометрування, натурні обстеження/, проведення багаторазових анкетних опитувань різних вікових груп дітей, вивчення спеціальної літератури з психології та педагогіки виявлена специфіка формування рекреаційного середовища. Визначені особливості здійснення рекреаційної діяльності дітей з урахуванням їх вікового розвитку. Викладені соціально-педагогічні критерії формування рекреаційних просторів. Визначений взаємозв'язок соціальних та просторових категорій у формуванні структурних елементів рекреаційного середовища.

У третій главі - "Методологія проектування рекреаційного середовища для дітей" - на підставі вивчення наукових праць в галузі загальної теорії архітектури та містобудування викладені принципи формування рекреаційного середовища. Виявлена функціонально-планувальна структура об'єкта. Розроблена методологічна модель комплексного проєктування структурних елементів рекреаційного середовища. Визначені принципи формування рекреаційних просторів засобами архітектурної композиції.

В четвертій главі - "Містобудівне проектування рекреаційних просторів для дітей з урахуванням перспективних тенденцій розвитку" - на базі аналізу досвіду багаторічної роботи автора зі здійсненням експериментального проектування, на підставі вивчення вітчизняної та закордонної практики проектування та експлуатації рекреаційних

об'єктів для дітей з урахуванням виявлених закономірностей здійснена інтеграція теоретичних і практичних питань проблеми, що вирішується. Визначена типологія та методика проектування рекреаційних просторів з використанням засобів ландшафтного дизайну в умовах переходу до ринкової економіки.

У висновку викладено основні наукові висновки, отримані в дисертації, подано рекомендації щодо впровадження результатів дослідження в практику, намічено шляхи подальшої розробки проблеми.

КОРОТКИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Рекреаційне середовище для дітей як об'єкт містобудівного проектування. На території України мешкає 50 мільйонів чоловік. Біля 85% всього населення здійснюють процеси життєдіяльності в містах, 1/4 населення – це діти.

Проведений аналіз свідчить про те, що у великих і дуже великих містах України мешкає 67% дітей, а в малих та середніх – 33%, отже основна частина дитячого контингенту населення /67%/ розвивається в складному урбанізованому середовищі з достатньо великим спектром негативного впливу, що підтверджують статистичні дані: значний зріст дитячої злочинності, високі показники дитячого дорожньо-транспортного травматизму, збільшення захворюваності та смертності серед дітей. В цих умовах необхідний пошук нових форм дозвілля дітей, спроможних нейтралізувати негативний вплив міського середовища на дітей, які забезпечували б ефективніші умови для їх виховання та здійснення рекреаційної діяльності.

Рекреаційна діяльність являє сукупність занять з метою відпочинку або проведення вільного часу в міському середовищі, тобто це час, вільний від занять побутом, трудовою та навчальною діяльністю. Вона спрямована на розвиток фізичних сил, підвищення емоційного стану, духовне оновлення, розвиток особистих якостей, надбання певних навичок і знань. Її характеризує просторово-часовий фактор. У міському середовищі просторова локалізація рекреаційної діяльності дітей пов'язана з містобудівельною структурою міста, його основними планувальними елементами. Просторова локалізація обумовлена і часовими параметрами здійснення рекреаційної діяльності дітей.

За часовими параметрами відпочинок дітей диференціюється на такі види: щоденний, періодичний, епізодичний, тривалий.

З урахуванням названих параметрів можна говорити про 4 види рекреаційних просторів для дітей:

- I - повсякденного відпочинку дітей /часові параметри 244 дні, просторова локалізація - мікрорайон/;
- II - періодичного відпочинку дітей /часові параметри 48 днів, просторова локалізація - центр житлового району/;
- III - епізодичного відпочинку дітей /часові параметри 12 днів, просторова локалізація - центр міста/;
- IV - тривалого відпочинку дітей /часові параметри 60 днів, просторова локалізація - приміська зона та її межі/.

Предметно-просторове середовище всіх рівнів рекреаційних просторів повинно забезпечити виконання соціальних програм всебічного виховання дітей та їх більш ефективний розвиток.

В дисертації визначена необхідність дослідження рекреаційного середовища, що ґрунтується на її розгляді як цілісного комплексу взаємопов'язаних елементів, які створюють особливу єдність та являють постійну взаємодію. До таких взаємопов'язаних елементів відносяться: "рекреант" з його віковими особливостями розвитку, біологічними та психофізіологічними потребами, "середовище" як цілісне явище, яке включає соціальні та матеріальні компоненти, та діяльність дітей, що має предметно-просторову локалізацію, яка зумовлює конкретні форми середовища та простору. На підставі цього розроблена структурно-логічна модель організації відпочинку дітей в міському середовищі.

Запропоновано метод диференціювання рекреаційного середовища за характером впливу на дітей: макросередовище, мікросередовище. Мікросередовище виявляє наявність певних матеріальних умов, оточуючих дитину; макросередовище визначає умови та взаємодію дітей.

Встановлено, що, виходячи із соціального аспекту оточення дітей, можливо виділити такі типи рекреаційного середовища: сімейно-побутове, суспільно-побутове, навчально-виробниче, культурно-освітнє. Здійснення рекреаційної діяльності дітей в кожному типі середовища має свою специфіку та

зумовлює характер організації предметно-просторового оточення.

В роботі викладені та розглянуті такі компоненти мікросередовища: природне, архітектурне /об'ємно-просторове/, предметне, мікрокліматичне оточення.

Проектування мікросередовища - сфера діяльності архітекторів, ландшафтних архітекторів, дизайнерів, екологів, а макросередовище - педагогів, психологів, соціологів.

У містобудівельному відношенні мікросередовище включає рекреаційні простори усіх 4-х рівнів.

У дисертації проведено аналіз сучасного стану організації відпочинку дітей в міському середовищі. Він дозволяє зробити висновок про те, що в проектуванні рекреаційного середовища є певні досягнення, пов'язані з раціональним розташуванням рекреаційних просторів у генплані міста, пошуком нетрадиційних рішень в їх формуванні та в поширенні обмежених можливостей урбанізованого міського середовища для організації відпочинку дітей, у створенні рекреаційних просторів з навчальною функцією та ін.

Основна проблема формування рекреаційного середовища - відсутність науково обгрунтованого підходу до його проектування з урахуванням цілого ряду факторів.

Закономірності формування рекреаційного середовища для дітей. До числа найважливіших факторів, що визначають склад, зміст та умови розміщення рекреаційних просторів, належать: ергономічний, соціально-педагогічний, містобудівний. Серед них першорядним і визначальним є ергономічний фактор, який виявляє анатомічні, фізіологічні, психологічні показники вікового розвитку дітей, що у своїй сукупності зумовлює початкові завдання проектування структурних елементів рекреаційного середовища.

На основі закономірностей вікового розвитку дітей, встановлених сучасною педагогікою, визначена необхідність диференціювання первинних структурних елементів рекреаційного середовища для трьох вікових періодів розвитку дітей: I - період передшкільного дитинства /від 1 року до 3-х років/; II - період дошкільного дитинства /від 3-х до 7 років/; III - період шкільного дитинства /від 7 до 18 років/. Перехід від одного періоду розвитку дітей до другого характеризується

корінною перебудовою системи відносин із середовищем та полягає у змінах здійснення рекреаційного процесу, що, в свою чергу, вимагає змін об'єктивних властивостей форми і простору, його семантичного та естетичного змісту, функціональної насиченості та особливостей архітектурно-планувальної організації та впливає на характер формування структурних елементів рекреаційного середовища.

До ергономічних вимог, які впливають на характер формування структурних елементів рекреаційного середовища, слід віднести врахування особливостей психології вікового сприйняття. У зв'язку з цим необхідне створення багатфункціонального середовища, яке забезпечує виявлення різноманітних властивостей форми та простору, його кольорових характеристик з урахуванням віку дітей. До основи формування структурних елементів рекреаційного середовища повинні бути покладені принципи, що враховують асоціативність дитячого сприйняття, потребу в нових враженнях, наявність яскравого художнього образу та ін.

Проведений аналіз здійснення рекреаційної діяльності у процесі вікового розвитку дітей дозволив визначити її структуру та предметне наповнення. Встановлено, що основою формування рекреаційної діяльності дітей в ранньому дитинстві /1-3 роки/ є аналізаторна, рухова, комунікативна, мовна, предметна активність дітей. В цей період рекреаційна діяльність здійснюється в сімейно-побутовому, суспільно-побутовому середовищі. Її основним змістом є різні рекреаційні предмети.

Основою формування рекреаційної діяльності в II та III періодах розвитку дітей є: ігрова, спортивна, продуктивна, художньо-освітня, трудова, навчальна, моторна діяльність дітей.

Зміст рекреаційної діяльності складають різні види ігрових та фізичних дій, нескладні трудові та учбові операції, стереотипне наслідування дорослим у різних життєвих ситуаціях та ін.

Рекреаційна діяльність в цей період здійснюється у сімейно-побутовому, суспільно-побутовому, культурно-освітньому, навчально-виробничому середовищі.

У дисертації встановлено, що тривалість рекреаційних процесів і характер їх здійснення залежать від віку дітей. Визначено, що загальна тривалість відпочинку дітей у спеці-

ально організованих рекреаційних просторах із вільним режимом пересування складає в середньому для дітей дошкільного віку 1,5-2 години, а для дітей шкільного віку 1-1,5 години.

На підставі даних проведених анкетних опитів визначено, що найбільш переважним видом відпочинку дітей дошкільного та шкільного віків є моторна діяльність. У зв'язку з цим проводилось дослідження моторної діяльності дітей методом хронометражних спостережень. Основною метою цих досліджень було отримання нормативних даних: швидкість руху в залежності від виду дитячого транспорту для визначення рекреаційної площі та довжини дитячих транспортних доріг у спеціалізованих рекреаційних просторах. Проведені дослідження показали, що завдяки високій збуджуваності нервової системи та нестійкості уваги дітей дошкільного та молодшого шкільного віків навіть нетривала активна діяльність одного виду повинна змінюватися на діяльність іншого виду. Отже, просторова структура спеціалізованих рекреаційних просторів повинна складатися із зон, відстань між якими та їх вміст відповідали б установленим статичним і динамічним показникам моторної діяльності дітей.

У плануальному рішенні необхідно виділити зони для здійснення безперервної їзди та тематичні мікросектори для здійснення різних видів рекреаційної діяльності дітей.

Мікросектори повинні забезпечити умови для ієрархії рекреаційної діяльності та мати у своїй структурі елементи для здійснення ігрової, спортивної, трудової, навчальної діяльності.

У дисертації встановлено, що функціонування структурних елементів рекреаційного середовища необхідно здійснювати з урахуванням педагогічних вимог з метою активізації всебічного розвитку та виховання дітей.

Аналіз даних у галузі педагогіки дозволив виділити декілька напрямів цього процесу, які мають відношення до рекреаційного середовища дітей. Ці напрями умовно можуть бути визначені як векторні величини з відповідною альтернативою у визначенні завдань формування рекреаційних просторів:

A_I сенсорне виховання	---	C_I розвиток сприйняття форми, величини	---	P_I виявлення різноманітних властивостей предметів

A ₂ фізичне виховання ---	C ₂ розвиток витривалості, сили, сприт- ності ---	П ₂ наявність обладнання для рукової актив- ності
A ₃ інтелектуальне виховання ---	C ₃ розвиток мислення, пам"яті, уявлення ---	П ₃ наявність навчальної функції
A ₄ естетичне виховання ---	C ₄ збагачення почуттів, розвиток творчих здібностей ---	П ₄ відповідність естетичним вимогам
A ₅ моральне /етичне/ виховання ---	C ₅ надбання соціального досвіду ---	П ₅ відповідність семантичного вмісту
A ₆ трудове виховання ---	C ₆ підготування дітей до праці ---	П ₆ створення умов для технічної творчості
A ₇ екологічне виховання ---	C ₇ виховання відповідаль- ного відно- шення до природи ---	П ₇ наявність елементів для природоохоронної діяльності
A ₈ національно- патріотичне виховання ---	C ₈ виховання національно- патріотичних почуттів ---	П ₈ виявлення національного колериту
A ₉ інтернаціо- нальне виховання ---	C ₉ виховання інтернаціо- нальних почуттів ---	П ₉ наявність інтернаціональної символіки

Виділяючи дев"ять категорій педагогічних вимог, слід відзначити їх багатоваріантний взаємозв"язок як вихідних даних для проектування рекреаційних просторів. Врахування дев"яти категорій педагогічних вимог сприятиме розвитку виховного потенціалу середовища дозвілля для дітей в усіх типах рекреаційних просторів.

Аналіз даних в галузі психології дозволив диференціювати виявлені узагальнені завдання виховання в залежності від віку дітей. У цілому, інтеграційний процес виховання дітей у рекреаційному середовищі можливо розчленити на три етапи, три вікових періоди: I - переддошкільний /1-3 роки/, II - дошкільний /3-7 років/, III - шкільний /7-17 років/. Викладені вище завдання виховання будуть мати якісні та кількісні зміни у відповідності до особливостей вікового розвитку дітей:

I етап розвитку дітей характеризується пробудженням елементарних почуттів та становленням найпростіших навичок поведінки. Для дітей цього періоду необхідне створення умов, які сприяють стимуляції сенсорного сприйняття /розвиток тактильних відчуттів, тривимірність бачення простору/ та надбання рухового досвіду. Тому завдання виховання на цьому етапі, здебільше, визначаються позиціями A_1 і A_2 з відповідною альтернативою у формуванні рекреаційних просторів Π_1 та Π_2 .

II етап психофізіологічного розвитку дітей характеризується формуванням переконань, виробленням стійких навичок поведінки та подальшим розвитком і збагаченням почуттів. Для дітей цього періоду необхідне створення умов для формування просторових уявлень, надбання рухового досвіду, встановлення відносин /розуміння функціонального призначення речей, проявлення сюжетно-ролевої гри, моторної діяльності/. Завдання виховання на цьому етапі значно поширюються та якісно змінюються. Переважно вони визначаються позиціями A_1 , A_2 , A_3 , A_4 , A_5 , A_6 з відповідною альтернативою у формуванні рекреаційних просторів Π_1 , Π_2 , Π_3 , Π_4 , Π_5 , Π_6 .

III етап психофізіологічного розвитку дітей характеризується формуванням переконань, придбанням стійких навичок поведінки, надбанням систематизованих знань про світ, який нас оточує. Для дітей цього періоду необхідне створення умов для рухової активності, надбання соціального досвіду, для вироблення усвідомлених навичок орієнтування у міському просторі, пробудження професійного інтересу до різних галузей пізнання, розвиток творчих здібностей. Завдання виховання дітей на цьому етапі здійснюються у повному обсязі з поступовим і етапним ускладненням інформативної змістовності рекреа-

ційного середовища з урахуванням дев'яти категорій педагогічних вимог: $A_1, A_2, A_3, A_4, A_5, A_6, A_7, A_8, A_9$ з відповідною альтернативою у формуванні рекреаційних просторів $\Pi_1, \Pi_2, \Pi_3, \Pi_4, \Pi_5, \Pi_6, \Pi_7, \Pi_8, \Pi_9$.

Узагальнені завдання формування рекреаційного середовища з урахуванням вікового розвитку дітей можуть бути визначені у такій залежності:

$$C_{\Pi} = I_{\Pi_1} + I_{\Pi_2} + II_{\Pi_1} + II_{\Pi_2} + II_{\Pi_3} + II_{\Pi_4} + II_{\Pi_5} + II_{\Pi_6} + III_{\Pi_1} + III_{\Pi_2} + III_{\Pi_3} + III_{\Pi_4} + III_{\Pi_5} + III_{\Pi_6} + III_{\Pi_7} + III_{\Pi_8} + III_{\Pi_9}$$

Вирішення завдань виховання з відповідною альтернативою у формуванні структурних елементів рекреаційного середовища з урахуванням психофізіології трьох періодів вікового розвитку дітей /переддошкільного, дошкільного, шкільного/ забезпечить необхідний взаємозв'язок соціальних і просторових категорій, та саме цим визначається диференціювання рекреаційних просторів, комплекс містобудівних, техніко-економічних показників та функціональних вимог.

Методологія проектування рекреаційного середовища для дітей. Проведене дослідження дозволило також визначити основні принципи формування рекреаційного середовища для дітей з урахуванням їх вікової динаміки психофізіологічного розвитку та завдань виховання.

Встановлена необхідність застосування інтеграційного підходу до формування рекреаційного середовища, який ґрунтується на дотриманні принципів соціальної ефективності, демографічної структурності, семантичної та естетичної змістовності, компактності та мобільності, перманентності та ієрархії діяльності, економічної ефективності та самоокупиності, екологічної оптимальності.

Принцип соціальної ефективності є одним з головних та ґрунтується на формуванні структурних елементів рекреаційного середовища з виховною дією. Як встановлено, рекреаційне середовище повинно бути запрограмоване з урахуванням всього спектра завдань виховання дітей / $A_1, A_2, A_3, A_4, A_5, A_6, A_7,$

А₈, А₉/ з відповідною альтернативою у формуванні рекреаційних просторів.

Необхідність дотримання цього принципу пов'язана із завданнями загальнодержавного значення, з орієнтацією на всебічний гармонійний розвиток дітей, на максимальне задоволення їх матеріальних і духовних потреб, на багатогранний розвиток найкращих особистих якостей. Багатогранність впливу на дітей рекреаційного середовища, постійність цього впливу визначає досить значну активність "виховання" архітектурою. Тому необхідно формування структурних елементів підкоряти основним завданням виховання дітей на кожному етапі їх вікового розвитку.

Принцип демографічної структурності ґрунтується на встановлених закономірностях вікового розвитку дітей, на прийнятій у психології періодизації дитинства, на врахуванні біологічної єдності взаємозв'язку "дитина --- середовище". Він спрямований на створення рекреаційного середовища, що відповідає основним параметрам фізичного та психічного розвитку дітей.

Віковий період /вік/ зумовлює докорінну перебудову системи відносин з навколишнім середовищем, дітьми, та перехід до більш складних рекреаційних та просторових потреб, що зумовлює необхідність відповідності рекреаційного простору рівню розвитку дітей для кожного з трьох установлених вікових періодів та відповідальної диференціації середовища /для дітей переддошкільного, дошкільного та шкільного віків з подальшою градацією з урахуванням педагогічних вимог/.

Принцип демографічної структурності виявляє також відповідність кожного простору віковим рекреаційним потребам дітей та обумовлює основну функцію простору, детерміновану віком. Для дітей до 3-х років /пізнавальна/, від 3-х до 7 років /пізнавальна та навчально-ігрова/, від 7 до 13 років /навчально-ігрова та навчальна/, від 13 до 18 років /здебільше навчальна функція середовища/. Дотримання принципу демографічної структурності в рекреаційному середовищі вимагає формування декількох категорій архітектурних просторів з різними якісними та кількісними характеристиками.

Слід відзначити, що в складних рекреаційних просторах, призначених для відвідування дітей з батьками, необхідно формувати середовище з урахуванням рекреаційних потреб усіх

вікових груп рекреантів.

Тільки у випадку дотримання принципу демографічної структурності можливе створення цілісного просторового середовища, яке відповідає рівню розвитку дітей, що посилить активність його виховного впливу.

Принцип семантичної та естетичної змістовності ґрунтується на виборі та усвідомленому використанні засобів композиції при формуванні структурних елементів рекреаційного середовища з метою створення середовища з ефективною інформативною дією. Семантичний та естетичний склад простору пов'язаний з об'єктивними властивостями форми, основних елементів, які формують рекреаційне середовище та їх соціальним, ідейно-художнім змістом, а також з особливостями духовного "споживання" рекреаційного середовища.

Духовне споживання відбувається в процесі відпочинку та складається з двох компонентів: психобіологічного, в якому /умовно/ можна відокремити емоційну складову, та культурно-інформаційного.

Наявність емоційного комфорту залежить від гармонійності середовища, естетичної значущості навколишнього простору. Культурно-інформаційні умови визначають можливість соціальної орієнтації в середовищі, формування культурних цінностей, уявлень і стереотипів, що характеризується семантичним змістом простору. Цей принцип передбачає відображення в рекреаційних просторах історичних, культурних і виробничих відносин, властивих місту в цілому або регіону, місцевості. Його проявлення може бути зумовлене національними, естетичними особливостями, природними умовами та місцевими культурними традиціями.

Реалізація принципу естетичної змістовності дозволить отримати рекреаційні простори з об'єктами, що сприймаються емоційно, їх основні властивості - величина, геометрія форм, положення у просторі, фактура, колір, закономірності взаємозв'язку: ритм, контраст, нюанс, підпорядкованість, масштаб та ін. - сприяють створенню середовища, яке відповідає психологічному розвитку дітей та завданням виховання на кожному етапі вікового розвитку.

Ступінь складності просторових зв'язків може розглядатися як певна кількість естетичної та семантичної інформації про дане середовище, що сприяє індивідуалізації просторів,

їх неповторності та має велике ідеологічне значення як виховний фактор.

Принцип компактності та мобільності ґрунтується на виявленні різноманіття рекреаційних ситуацій, комплексному застосуванні рекреаційного обладнання. Він спрямований на рівномірне розташування рекреаційних просторів на територіях їх локалізації. Цей принцип сприяє створенню рекреаційних просторів та елементів обладнання, призначених для декількох видів рекреаційної діяльності дітей, що може бути досягнене за рахунок використання ландшафтно-рекреаційних модулів, які відповідають віковим параметрам психічного та фізичного розвитку дітей та створюють цілісне рекреаційне середовище.

Такий захід дозволить створити різноманітні, мобільні рекреаційні простори, які забезпечують багатофункціональне використання та інтенсивність експлуатації.

Принцип перманентності та ієрархії діяльності ґрунтується на відповідності будь-якого простору характеру виявлення рекреаційної діяльності дітей. Відпочиваючи, вступаючи до контакту з рекреаційним середовищем, дитина повинна постійно пізнавати навколишнє середовище дорослих, певні матеріальні характеристики простору. Процес цей безперервний, проходячи крізь фільтр вікових градацій, завдання середовища трансформується у відповідності з рекреаційними вимогами дитини, завданнями виховання в залежності від його віку та вимагає відповідних форм організації простору.

Цей принцип повинен також забезпечити умови для ієрархії рекреаційних процесів дітей. Він може служити для всебічного розвитку та виховання дітей. Гра в переддошкільному та дошкільному віці повинна стати кращою формою фізичного виховання дітей, а розвиток спортивної діяльності повинен здійснюватися переважно у формі гри.

Завдяки створенню умов для здійснення ієрархії рекреаційних процесів підвищується соціальна ефективність рекреаційного середовища.

Принцип економічної ефективності та самоокупності ґрунтується на застосуванні варіантних мобільних рішень, функціонально інтегрованих рекреаційних просторів, що поєднують функції рекреації, екологічного захисту, оздоровлення середовища та зумовлює пошук нових типів рекреаційних просторів, які функціонують на комерційній основі, та забезпечують

самоокупність їх експлуатації.

Критерій економічної ефективності дозволить відбирати ті рішення, які мають найменшу вартість, відзначаються багатоваріантністю рекреаційних процесів і створюють передумови для більш досконалої організації середовища дозвілля дітей.

Принцип екологічної ефективності ставить за мету запрограмоване використання для дитячої рекреації міських територій з високими санітарно-гігієнічними показниками. Він вимагає врахування загальної екологічної ситуації в місті та забезпечує раціональне /комфортне/ розташування рекреаційних об'єктів для дітей у міському середовищі.

Реалізація даного принципу буде сприяти зниженню негативного впливу на дітей природно-кліматичних факторів і антропогенного середовища.

Розроблені принципи формування рекреаційного середовища дозволять створити в містах України рекреаційну інфраструктуру для дітей з високим соціальним ефектом.

Розміщення рекреаційних просторів для дітей в генеральних планах міст і формування рекреаційної інфраструктури для дітей залежать від територіально-просторового, соціально-економічного розвитку міста, характеру його планувальної структури, соціально-демографічних умов та обумовлені кількістю населення міста, характером рекреаційного споживання та радіусом часової досяжності. Характер рекреаційного споживання може визначатися як кількістю населення даного міста, так і що тяжить до нього; він залежить, передусім, від загальної кількості населення міста. Як встановлено, рекреаційне споживання різних міст може бути помірним і високим. У зв'язку з цим здається доцільним розподіл міст на 2 категорії.

До першої категорії слід віднести малі та середні міста /з населенням від 50 до 200 тис.чол./ з помірним рекреаційним споживанням.

Рекреаційну структуру цих міст формують три рівні рекреаційних просторів: I, III, IV.

До другої категорії належать великі та дуже великі міста /з кількістю населення від 200 тис.чол. і більше/. Населення цих міст характеризує високе рекреаційне споживання.

Рекреаційну структуру міст другої категорії формують рекреаційні простори усіх чотирьох рівнів.

У роботі визначено, що до своєї планувальної структури рекреаційне середовище повинно включати сукупність просторів, які забезпечували б здійснення рекреаційних процесів дітей. Їх функціональне призначення визначене як просторово-діяльнісне, оскільки вони призначені для всіх видів рекреаційної діяльності дітей: ігрової, спортивної, продуктивної, художньо-освітньої, моторної, навчальної, трудової.

Функціональне призначення окремих рекреаційних предметів визначене як предметно-цільове.

Певні рекреаційні простори, групи первинних рекреаційних просторів, окремі речі /предмети/ повинні створювати цілісне рекреаційне середовище, а його формування слід розглядати як предметно-просторову єдність.

Встановлено, що основними умовами формування цілісного рекреаційного середовища є: організація матеріальних елементів у відповідності з функцією, із завданням середовища, обумовленими соціальними вимогами виховання дітей, з урахуванням усіх особливостей прояву рекреаційної діяльності, вираз підпорядкованості у просторовому вирішенні, що забезпечується оптимальними якісною та кількісною характеристиками елементів, поєднанням об'єктів і просторів у гармонійну систему засобами композиції, яка визначає в результаті характер формування рекреаційного середовища.

В дисертації розглянуте питання формування рекреаційних просторів засобами архітектурної композиції, до яких слід віднести масштаб, симетрію і асиметрію, ритм, контраст, нюанс, підпорядкованість, рівновагу, пропорціональність та ін.

Встановлено, що вибір композиційних засобів, передусім, повинен бути обумовлений особливостями вікового розвитку дітей, а також характером виявлення їх рекреаційної діяльності.

Основними принципами формування рекреаційних просторів засобами архітектурної композиції є композиційна цілісність, художня виразність і стильова єдність.

Велике значення для досягнення цілісності композиції будь-якого простору має масштаб. З урахуванням антропометричних даних виявлено 4 масштабні характеристики рекреаційних просторів:

А/ перший масштаб - індивідуальний / h_1, h_2, h_3 /;

Б/ другий масштаб - узагальнюючий / H_1 /, що відповідає

середній величині зросту домінуючої вікової групи дітей;

В/ третій масштаб - монументальний /Н2/ - масштаб елементів, який підкреслює символіку в рекреаційному просторі, найбільш яскраво виявляє його художній образ;

Г/ четвертий масштаб - загальний /Н3/ - масштаб елементів, відповідний антропометричним даним дорослої людини.

Встановлено, що одним із заходів досягнення оптимальних масштабних характеристик у рекреаційних просторах може бути застосування ландшафтно-рекреаційних модулів /мікросекторів/. Вони можуть застосовуватися для досягнення особливого масштабного ладу простору та можуть мати децентралізовану форму планувальної організації з принципом планування: кільцевим, сателітним, лінійним, шаховим, груповим /трикутним/.

У дисертації визначено, що рекреаційні простори, які сформовані з урахуванням діючих факторів і з використанням засобів архітектурної композиції, володіють величезним виховним потенціалом, що підтверджує їх соціальну ефективність.

М і с т о б у д і в н е п р о е к т у в а н н я рекреаційних просторів з урахуванням перспективних тенденцій розвитку. Структурні елементи рекреаційного середовища являють собою різноманітні простори з різною функціональною насиченістю та призначенням, із запрограмованою виховною дією. Встановлено, що їх слід диференціювати за цілим рядом критеріїв:

- за призначенням для певної вікової групи дітей /І, ІІ, ІІІ періоди розвитку/;

- за характером відповідності педагогічним вимогам /вирішення завдань сенсорного, інтелектуального, естетичного, морального, трудового, екологічного, національно-патріотичного, інтернаціонального виховання дітей за допомогою контакту з рекреаційним середовищем/;

- за видами рекреаційної діяльності /ігрова, спортивна, продуктивна, художньо-освітня, трудова, навчальна, моторна/;

- за кількістю рекреаційних функцій /кількість простих рекреаційних функцій та тематичних зон/;

- за особливостями планувальної структури /централізований та децентралізований тип композиції з формою плану кільцевою, лінійною, сателітною, шаховою, груповою /трикут-

ною/;

- за величиною /малі, середні, великі/;
- за умовами транспортної та пішохідної досяжності /P = 5, 10, 15, 20, 40 хвил., 1 година, 2 години/.

З урахуванням названих критеріїв у дисертації розроблені моделі формування трьох категорій структурних елементів рекреаційного середовища: первинні структурні елементи, групи первинних структурних елементів, агреговані види з їх подальшим диференціюванням.

I - первинні структурні елементи - невеликі за площею простори /від 15 м² до 1200 м²/, призначені для однієї вікової групи дітей, з незначною функціональною насиченістю, з масштабом основних формуючих елементів, який відповідає їх антропометричним даним /h1, h2, h3/. Вони є самостійними елементами середовища в об'єктах ландшафтної архітектури як урбанізованого, так і природного характеру, можуть бути розташовані автономно або входити як складові частини до більших рекреаційних просторів. Їх характеризує централізований тип композиції.

II - групи первинних структурних елементів - значно більші за розмірами простори площею від 2000 м² до 1,5-3 га, призначені як для однієї, так і для декількох вікових груп дітей /h2/, з середньою функціональною насиченістю. Вони можуть мати як централізований, так і децентралізований тип композиції з принципом планування: кільцевим, сателітним, лінійним, шаховим, груповим /трикутним/.

III - агреговані види - складні рекреаційні простори, призначені для усіх вікових груп дітей з метою здійснення всіх видів їх рекреаційної діяльності з декількома масштабними характеристиками основних формуючих елементів /h1, h2, h3, h1, h2, h3/. Це, як правило, великі за розмірами простори площею від 3 га до 20 га та більше, з високою функціональною насиченістю, які включають до своєї планувальної структури розвинуті зони з природними елементами. Тут крім насичених рекреаційним обладнанням просторів передбачаються ділянки для вільного використання ландшафту: галявини з групами дерев, камінням, водоспадами або струмками і т.д., що створюють ілюзію натуральної природи. До агрегованих видів належать усі типи дитячих парків /поліфункціональ-

ні та спеціалізовані/.

У дисертації запропоноване подальше диференціювання усіх трьох категорій структурних елементів рекреаційного середовища, Визначена площа території, склад функціональних зон, кількість рекреантів та ін., а також розроблені заходи їх архітектурно-планувальної організації з використанням композиційних засобів.

Встановлено, що процес проектування рекреаційних елементів рекреаційного середовища включає такі етапи:

I етап - розробка проектної концепції з урахуванням ергономічних та соціально-педагогічних вимог;

II етап - аналіз існуючого стану рекреаційного середовища, що проектується;

III етап - розробка проектного рішення.

У дисертації велика увага приділена створенню системи об'єктів щодо запобігання дитячого дорожньо-транспортного травматизму. Розроблена типологія спеціалізованих навчально-рекреаційних комплексів з дидактичною функцією, обумовлена особливостями здійснення моторної діяльності дітей, її якісними та кількісними змінами у процесі розвитку дитини від 3 до 17 років, а також з урахуванням психології сприйняття.

Установлено, що кількість функцій у спеціалізованих навчально-рекреаційних комплексах різних типів, структура яких визначається віковим контингентом дітей, повинна бути різною.

У спеціалізованих навчально-рекреаційних комплексах можливе здійснення таких функцій середовища: пізнавальної, навчальної, розважальної. Перше знайомство із середовищем повинно здійснюватися на підставі пізнавальної функції. Ступінь складності формування наступних типів середовища повинен зростати до здійснення 3-х функцій: пізнавальної, навчальної, розважальної.

Виявлено три основних типи спеціалізованих навчально-рекреаційних комплексів:

автомайданчик - пізнавальна та навчальна функції;

автомістечко - навчальна функція;

автомісто - пізнавальна, навчальна та розважальна функції.

Розроблені раціональні заходи їх планування з урахуванням віку дітей та особливостей здійснення моторної діяльності.

ті:

- для дошкільників та молодших школярів, розраховані на експлуатацію дитячим транспортом - педальними автомашинами, велосипедами, самокатами, електромобілями з невеликою швидкістю. Мета занять - розвиток просторових уявлень, уміння свідомо орієнтуватися у просторі міста. Особливість здійснення занять - ігрова діяльність;

- для середніх та старших школярів, розраховані на експлуатацію картингами, електромобілями, справжніми автомашинами. Мета занять - професійна орієнтація дітей, навчання водінню на справжніх машинах, вивчення автосправи. Особливість здійснення занять - навчальна діяльність.

На основі аналізу специфіки рекреаційного та виховного процесу запропоновані заходи розрахунку пропускної спроможності спеціалізованих навчально-рекреаційних комплексів для дітей дошкільного та молодшого шкільного віків.

$$E_1 = D \cdot \Pi \cdot T_1,$$

де E_1 - пропускна спроможність одного дня,

D - розрахункова кількість дітей у залежності від розмірів території об'єкта,

Π - середня тривалість рекреаційного процесу,

T_1 - тривалість експлуатації.

$$E_2 = \frac{E_1 \cdot T_2}{K},$$

де E_2 - пропускна спроможність одного тижня,

T_2 - доцільна кількість днів роботи в ході тижня,

K - регулярність рекреаційних відвідувань в ході одного тижня.

$$E_3 = E_2 \cdot T_3,$$

де E_3 - пропускна спроможність одного року,

T_3 - коефіцієнт, який регулює кількість робочих тижнів в ході року /весняно-літньо-осінній сезон, тобто дев'ять місяців або 36 тижнів/.

На підставі наведених розрахунків визначена їх якісна та кількісна номенклатура для різних за кількістю населення міст, що буде сприяти утворенню раціональної системи об'єктів щодо запобігання дитячого дорожньо-транспортного травма-

тизму та більш ефективної їх експлуатації.

Встановлено, що в малих та середніх містах з населенням не більше 100 тис. чоловік доцільно розташовувати автомайданчики і автомістечка; у великих та дуже великих містах з населенням вище 100 тис. чоловік доцільно розташовувати автомайданчики, автомістечка і автоміста.

Визначено, що для дітей середнього та старшого шкільного віків у кожному місті з населенням вище 100 тис. чоловік доцільно створювати дитячі центри безпеки руху міського та районного значення.

При розрахунку кількості місць для рекреаційних установ районного значення розроблена така формула:

$$Д = \frac{\% \text{ охоплення } П \cdot У}{Д'' \cdot З \cdot 100\%},$$

де Д - кількість місць на 1000 мешканців,

П - кількість відвідувань на тиждень,

У - кількість учнів на 1000 мешканців,

Д'' - кількість днів на тиждень,

З - кількість змін занять у тиждень.

У формулі визначений взаємозв'язок між відсотком /охопленням/ учнів, які займаються у рекреаційних об'єктах, кількістю місць на 1000 мешканців і пропускною спроможністю рекреаційного об'єкта на тиждень.

У поданій роботі достатньо глибоко розглянуті питання архітектурно-планувальної організації структурних елементів у залежності від характеру розташування в міському середовищі. З цією метою проведені багаторічні дослідження характеру проявів рекреаційної діяльності у житловій забудові та природному середовищі міста.

Найбільшої уваги з позицій організації відпочинку дітей вимагає житлова забудова, де здійснюється повсякденний відпочинок дітей. Вона являє собою урбанізоване середовище з усім спектром негативного впливу на дітей і пов'язана з просторовою та соціальною структурою житла та складається з різних територій, які мають свої специфічні особливості організації /житлова група, квартал, мікрорайон/.

В роботі визначено, що переважною групою населення, що проводить своє дозвілля у житловому середовищі /мікрорайоні/, є діти у віці до 14 років. Вони складають 90% від

кількості відпочиваючих. У зв'язку з цим велика увага приділена особливостям формування рекреаційних просторів для цієї категорії населення.

Розглянуті заходи розміщення структурних елементів у трьох житлових угрупованнях з кількістю населення 1500, 2500, 5000-6000 мешканців, що найчастіше зустрічаються, з урахуванням радіусів розміщення та демографічного складу дітей.

За умовами розміщення та використання рекреаційних просторів виділено декілька типів рекреаційного середовища, що дозволяють різноманітніти об'ємно-просторові рішення, які відповідають вимогам виховання та навчання дітей у мікрорайонах:

- I тип - первинні рекреаційні майданчики, диференційовані з урахуванням вікового розвитку дітей;
- II тип - універсальні рекреаційні комплекси, призначені для декількох вікових груп дітей та здійснення усіх видів їх рекреаційної діяльності;
- III тип - спеціальні рекреаційні комплекси, призначені для декількох вікових груп дітей та здійснення пріоритетних видів їх діяльності.

Розміри рекреаційних комплексів слід приймати: від 0,03 до 0,06 га в житлових угрупованнях на 1500 мешканців і менше, від 0,1 до 0,2 га в житлових угрупованнях на 1500-2500 мешканців, від 0,3 до 0,5 га в житлових угрупованнях на 2500-6000 мешканців.

У дисертації визначено, що рекреаційні простори періодичного, епізодичного і тривалого відпочинку дітей локалізуються в природному середовищі міста.

На основі дослідження функціонально-просторових характеристик існуючих рекреаційних територій для дітей виявлено, що вони не відповідають соціально-педагогічним і архітектурно-планувальним вимогам. У зв'язку з цим розроблені принципи архітектурно-планувальної організації рекреаційних територій для дітей в природному середовищі міста. Визначена їх планувальна структура з урахуванням вікового розвитку дітей та завдань виховання.

В роботі виявлені особливості формування предметно-просторового середовища структурних елементів рекреаційних територій усіх рівнів засобами ландшафтного дизайну з вико-

ристанням елементів геопластики, рослинних угруповань, рекреаційного обладнання, малих архітектурних форм для створення цілісного рекреаційного середовища з ефективною виховною дією.

Встановлено, що використання геопластики у формуванні рекреаційних просторів забезпечує створення ускладненого, повноцінного рекреаційного середовища, яке природним чином компенсує кінестезичну і тактильну недостатність дітей та може бути рекомендоване для широкого впровадження до практики формування схеми організації рекреаційних просторів з використанням засобів геопластики. Установлено, що геопластика у формуванні рекреаційних просторів виконує ряд функцій: захисну, просторово-організуючу, декоративну.

Розглянуте використання засобів геопластики у сполученні з рослинними угрупованнями, малими архітектурними формами, рекреаційним обладнанням.

Запрограмована класифікація обладнання за віковим принципом та з урахуванням розвитку дітей. Розроблений діяльнісний принцип класифікації обладнання /за видами діяльностей, які мають локалізацію у предметно-просторовому середовищі/. Установлені перспективні тенденції проектування рекреаційного обладнання з використанням таких конструктивних систем: каркасної, пневматичної, каркасно-щитової, каркасно-тентової, каркасно-блокової, цільноблокової.

Виявлені заходи художньо-образного рішення у формуванні обладнання. Найперспективнішим є варіабільне або мобільне обладнання, універсальне, комплексне з використанням просторових структур, зооморфне та біоморфне, за сюжетами казок, з використанням елементів народної архітектури, стереотипне повторення елементів дорослого світу, на зразок атракціонів із застосуванням комп'ютерів.

У дисертації розроблені принципи формування рекреаційних об'єктів для дітей в умовах переходу до ринкової економіки із залученням підприємців у новому соціальному взаємозв'язку: "інвестор --- замовник --- підрядник --- користувач".

Впровадження запрограмованого механізму економічної зацікавленості інвесторів дозволить створити рекреаційні об'єкти для дітей, які працюють у режимі самоокупності.

На закінчення варто відзначити, що розроблена автором

методологія містобудівного проектування рекреаційного середовища для дітей з урахуванням соціально-педагогічних вимог може слугити програмою формування рекреаційної інфраструктури для дітей в Україні на ближчу перспективу.

ГОЛОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Запропонована нова концепція формування рекреаційного середовища для дітей, обґрунтована на застосуванні діяльнісного підходу до її дослідження та вивчення. Встановлено, що рекреаційне середовище являє складну структуру. Розроблено метод диференціювання рекреаційного середовища за характером впливу на дітей: макросередовище, мікросередовище.

Мікросередовище виявляє наявність певних матеріальних умов, оточуючих дитину, макросередовище визначає умови та взаємодію дітей. Виділені такі типи макросередовища: сімейно-побутове, суспільно-побутове, культурно-освітнє, учбово-виробничє. Виявлені та розглянуті такі компоненти мікросередовища: природнє, архітектурнє /об'ємно-просторовє/, предметнє, мікрокліматичнє оточення. У містобудівному відношенні мікросередовище включає сукупність рекреаційних просторів, які мають чітку просторову локалізацію, обумовлену часовими параметрами здійснення рекреаційної діяльності дітей. На основі названих параметрів виявлено чотири рівні рекреаційних просторів:

I - повсякденного відпочинку дітей, розташованє в мікрорайоні;

II - періодичного відпочинку дітей, розташованє в центрі житлового району;

III - епізодичного відпочинку дітей, розташованє в центрі міста;

IV - тривалого відпочинку дітей, розташовані в приміській зоні та за її межами.

Предметно-просторовє середовище усіх рівнів рекреаційних просторів повинно забезпечити виконання соціальних програм всебічного виховання дітей та їх більш ефективний розвиток.

2. Визначені закономірності формування рекреаційного середовища для дітей у взаємозв'язку соціальних і просторових категорій. Вперше у вітчизняній та закордонній практиці розроблені функціональні вимоги до формування рекреаційного

середовища з урахуванням соціально-педагогічних та ергономічних факторів.

Визначено, що одним з головних критеріїв формування рекреаційного середовища сьогодні необхідно вважати функцію виховання та навчання дітей, яка повинна знайти своє відображення в принципах проектування рекреаційних просторів і характері формування його головних елементів. Враховуючи педагогічні вимоги у сфері виховання дітей, для забезпечення необхідного зв'язку соціальних і просторових категорій, при проектуванні рекреаційного середовища необхідно передбачати вирішення таких завдань: сенсорне, фізичне, інтелектуальне, національно-патріотичне виховання дітей за допомогою контакту з рекреаційним середовищем.

3. На основі даних в галузі психології встановлено, що завдання виховання дітей у рекреаційному середовищі необхідно диференціювати з урахуванням їх віку.

В цілому, інтеграційний процес виховання дітей у рекреаційному середовищі слід розчленовувати на три етапи, три вікових періоди: I - переддошкільний /1-3 роки/; II - дошкільний /3-7 років/; III - шкільний /7-17 років/.

Виявлені завдання виховання дітей у рекреаційному середовищі у відповідності з прийнятою віковою періодизацією дитинства та закономірностями психофізіологічного розвитку дітей.

4. Визначені особливості здійснення рекреаційної діяльності дітей з урахуванням їх вікового розвитку. Встановлено, що основою формування рекреаційної діяльності в ранішньому дитинстві /1-3 роки/ є аналізаторна, рухова, комунікативна, мовна, предметна активність дітей.

Основою формування рекреаційної діяльності в II та III періодах розвитку дітей є: ігрова, спортивна, продуктивна, художньо-освітня, трудова, навчальна, моторна діяльності дітей. Зміст рекреаційної діяльності складають різні види ігрових та фізичних дій, нескладні трудові та навчальні операції, стереотипне наслідування дорослим в різних життєвих ситуаціях та ін.

Розроблена модель інтеграції основних видів рекреаційної діяльності дітей. Виявлене її предметне наповнення та вікова динаміка характеру змін рекреаційних процесів. Здійснені дослідження моторної діяльності дітей, що дозволяють

обґрунтувати планувальну структуру спеціалізованих навчально-рекреаційних просторів.

5. Розроблені методологічні основи містобудівного проектування рекреаційного середовища для дітей та їх головних структурних елементів. Запропоновано новий методологічний підхід до містобудівного формування рекреаційного середовища для дітей, який ґрунтується на дотриманні принципів соціальної ефективності, демографічної структурності, семантичної та естетичної змістовності, екологічної оптимальності. Розроблені принципи формування рекреаційного середовища дозволять створити в містах України інфраструктури для дітей з високим соціальним ефектом.

Визначена модель функціонально-планувальної структури об'єкта.

6. Визначена типологія структурних елементів рекреаційного середовища. Розроблені критерії їх диференціювання. Виявлені три категорії рекреаційних просторів: I категорія - "первинні структурні елементи"; II категорія - "групи первинних структурних елементів"; III категорія - "агреговані види".

Запропоновані моделі функціонально-планувальної організації усіх трьох категорій рекреаційних просторів. Подано рекомендації з їх подальшого диференціювання.

Розроблені пропозиції з формування структурних елементів рекреаційного середовища засобами ландшафтного дизайну: геопластики, рослинних угруповань, рекреаційного обладнання, малих архітектурних форм, декоративного покриття.

7. У процесі експериментальної перевірки та впровадження викладеної в дисертації методологічної концепції отримано ряд конкретних практичних результатів: проведено дослідження та відбір найефективніших, з позицій виховання дітей, планувальних рішень структурних елементів рекреаційного середовища; під керівництвом автора надрукована ціла серія методичних рекомендацій, що сприяють науково обґрунтованому формуванню системи об'єктів із запобігання дитячого дорожньо-транспортного травматизму в містах України.

ПЕРЕЛІК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Крижановская Н.Я. Городская среда.- дети - транспорт.- К.:Будівельник, 1995.- 135 с.
2. Крижановська Н.Я. Архітектурне проектування ландшафтно-рекреаційних територій для дітей: Навчальний посібник.- Київ: НМК ВО, 1995.- 112 с.
3. Крижановская Н.Я. Архитектурно-ландшафтные принципы проектирования килых территорий: Учебное пособие.- Киев: УМК ВО, 1990.- 123 с.
4. Крижановская Н.Я. Эколого-градостроительные принципы проектирования ландшафтно-рекреационных территорий Украины: Учебное пособие.- Киев: УМК ВО, 1992.- 114 с.
5. Крижановська Н.Я. Архітектурно-ландшафтні принципи проектування житлових територій: Навчальний посібник.- Київ: НМК ВО, 1990.- 122 с.
6. Крижановська Н.Я. Еколого-містобудівні принципи проектування ландшафтно-рекреаційних територій України: Навчальний посібник.- Київ: НМК ВО, 1992.- 107 с.
7. Крижановская Н.Я. Детские игровые площадки: Брошюра.- М.: ВНИИТЭ //Художественное конструирование за рубежом.- 1976.- Вып.2.- 28 с.
8. Крижановская Н.Я. Методические рекомендации по проектированию и организации специализированных игровых комплексов для обучения детей правилам дорожного движения: Брошюра.- Киев: Редакционно-издательский отдел МВД УССР, 1978.- 55 с.
9. Крижановская Н.Я. Методические рекомендации по архитектурно-планировочным решениям автоплощадок для обучения детей правилам дорожного движения: Брошюра.- Киев: Редакционно-издательский отдел МВД УССР, 1980.- 47 с.
10. Крижановская Н.Я. Методические рекомендации по организации учебно-воспитательной работы в автогородках: Брошюра.- Киев: Редакционно-издательский отдел МВД УССР, 1982.- 51 с.
11. Крижановская Н.Я. Методические рекомендации по размещению детских знаков в автогородках: Брошюра.- Киев: Редакционно-издательский отдел МВД УССР, 1982.- 39 с.
12. Крижановская Н.Я. Рекомендации по проектированию площадок для обучения дошкольников правилам поведения пеше-

ходов на улице: Брошюра.- М.: ЦНИИЭП учебных зданий, ЦНТИ Госгражданстроя, 1983.- 71 с.

13. Крижановская Н.Я. Композиционные принципы организации рекреационной среды //Эргономика и художественное конструирование.- Харьков: ВНИИТЭ, 1972.- с.12-17.

14. Крижановская Н.Я. Принципы эстетической организации детских автогородков //Техническая эстетика на промышленных предприятиях: материалы республиканского семинара в г.Вильнюс /под научной редакцией канд.арх. Яковлеваса-Матецкиса.- Вильнюс, 1974.- с.71-78.

15. Крижановская Н.Я. Исследование особенностей формирования предметно-пространственной среды для детей.- Гос.регистрации № 76092635.- ВНИИТЭ, Харьковский филиал.- 1976.

16. Крижановская Н.Я. Некоторые вопросы организации пространственной среды пионерского лагеря.- ХЦНТИ: 1975.- с.1-3.

17. Крижановская Н.Я. О рациональной структуре детских игровых комплексов //ХЦНТИ.- 1975.- с.1-3.

18. Крижановська Н.Я. Навчання дошкільнят правилам вуличного руху //Дошкільне виховання.- 1976.- № 1.- с.29-32.

19. Крижановская Н.Я. Формирование игровой среды для детей //Техническая эстетика.- 1976.- № 3-4.- с.17-21.

20. Крижановская Н.Я. Разработка методических рекомендаций по проектированию комплексного оборудования для автоплощадок и автогородков.- Гос.регистрации № 77062018.- ВНИИТЭ, Харьковский филиал.

21. Крижановская Н.Я. Методические основы проектирования игровой среды для детей дошкольного возраста //Техническая эстетика.- 1977.- № 12.- с.13-15.

22. Крижановская Н.Я. Разработка методических рекомендаций по архитектурно-планировочным решениям детских автоплощадок.- Гос.регистрации № 77061336.- ВНИИТЭ, Харьковский филиал.- 1978.

23. Крижановская Н.Я. Об итогах Всесоюзного смотра-конкурса на лучший детский автогородок //Школа и производство.- 1982.- № 8.- с.60-61.

24. Крижановская Н.Я. Размещение визуальной коммуникации в зоне влияния станций метрополитена //Город и метрополитен: ХИИКС, Харьков.- 1984.- с.11-12.

25. Крижановская Н.Я. Оборудование детских площадок //

Техническая эстетика.- 1984.- № II.- с.19-21.

26. Крижановская Н.Я. Исследование моторной деятельности детей и разработка рекомендаций по усовершенствованию специальных рекреационных комплексов, функционирующих на территории УССР, оснащенных электромобилями: Научно-технический отчет.- Харьков: ХИИКС.- № Гос.регистрации 0184000439.- 1986.

27. Крижановская Н.Я. Исследование использования территории лесопарка Сокольники-Померки в г.Харькове с разработкой предложений по рациональной организации массового отдыха трудящихся.- Научно-технический отчет.- Харьков: ХИИКС.- Гос.регистрации № 01890062142.- 1989.

28. Крижановская Н.Я. Создание системы объектов по предупреждению детского дорожно-транспортного травматизма в городах Украины //Градостроительство.- НИПИ градостроительства, Киев.- 1993.- Вып.45.- с.107-115.

29. Крижановская Н.Я. Исследование воздействия городской среды на развитие детей и молодежи //Коммунальное хозяйство городов.- Киев: Техника, 1995.- Вып.4.- с.57-58 /соавтор Сокольская О.С./.

30. Крижановская Н.Я. Градостроительная характеристика рекреационных систем для детей и молодежи //Коммунальное хозяйство городов.- Киев: Техника, 1995.- Вып.5.- с.19-21 /соавтор Сокольская О.С./.

Крижановская Н.А. Методологические основы градостроительного проектирования рекреационной среды для детей. Диссертация на соискание научной степени доктора архитектуры по специальности 18. 00.04 – Градостроительство, районная планировка, ландшафтная архитектура и планировка сельскохозяйственных населенных мест. Киевский государственный технический университет строительства и архитектуры. Киев, 1997.

Защищается 30 научных работ, в том числе одна монография, 3 учебных пособия, 6 методических разработок /брошюр/ и 1 авторское свидетельство, которые содержат результаты теоретических и практических исследований, связанных с формированием рекреационной среды для детей. Впервые исследована рекреационная среда для детей как целостный объект градостроительного проектирования. Разработана типология структурных элементов рекреационной среды с эффективным воспитательным воздействием. Выявлены их основные градостроительные параметры.

Krizhanovskaya N.Y. Methodological bases of town-planning designing the recreational environment for children.

Thesis submitted for a degree of Ph. D. (Philosophical Doctor) on speciality 18.00.04, the Kiev State Technical University of Building and Architecture, Kiev, 1997.

30 scientific works are being defended, including 1 monograph, 3 teaching aids, 6 methodical elaborations (booklets) and 1 author certificate, containing the results of theoretical and practical researches related to formation of recreational environment for children. The recreational environment for children has been treated for the first time as whole object of town-planning designing. The typology of structural elements of recreation environment with effective educational influence has been developed. Its basic town-planning parameters have been revealed.

Ключові слова: середовище, рекреація, рекреаційна діяльність, структурні елементи.

Підписано до друку 19.03.97р. Формат 60х84/16.
Ум. друк. арк. 2,0. Обл.-вид. арк. 2,0.
Наклад 120. Зам. 88.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86

436018

AB 37.319

